
PAC02. Anàlisi teòrica entorn del debat sobre la construcció de les identitats

**Teoria social i cultura contemporània
Màster en Humanitats**

Índex de continguts

Introducció.....	3
Anàlisi del cas empíric.....	4
Aproximació teòrica.....	4
Llenguatge constructivista.....	5
Societats holistes vs societats individualistes.....	5
Contradicció capital / individualitat.....	5
Identitats fragmentades i fracturades.....	6
Identitat postmoderna.....	7
Els successors del peregrí.....	8
El temps postmodern.....	9
Les relacions humanes postmodernes.....	9
Interpretació del cas empíric.....	9
Conclusió.....	11
Bibliografia.....	12

Introducció

Passejar un dia laborable, a primera hora, per un centre comercial. Parking quasi buit, passadissos amb molt poca gent, lluents aparadors (in)observats, escales mecàniques que pugen una persona. Voldria partir d'aquesta situació per reflexionar al voltant de la identitat cultural. Persones que comparteixen símbols, comportaments i valors es troben en una gran superfície, però al mateix temps hi ha d'altres persones, que tot i diferir en alguna de les característiques d'aquesta tríada, hi són i en gran mesura fan el mateix. Així doncs tenim diferents identitats culturals compartint espai i acció, emergint doncs una identitat col·lectiva que ens permet de transcendir orígens i tradicions..

Quan s'arriba a un centre comercial, habitualment és la visió del parking el primer que copsem. Si aquest se'ns presenta amb pocs cotxes, la buidor es fa present. Podem tenir arbres, fonts, places, escultures, que, si on pot haver-hi molta gent n'hi ha poca, la sensació que ens desperta és de *falta de vida*. Potser tenim a prop una arbreda, però si aquesta és metàl·lica i sota hi ha una sola persona, trucant pel mòbil, poca verdor hi veurem. Amb les dues primeres imatges em vull centrar en la fredor que pot despertar un centre comercial, **artificialitat i desnaturalització**. Que estiguin oberts tots els establiments en laborable és el més habitual, ara bé, que en 30 dies naturals se'ns en presentin 6 festius oberts no ho és tant. Són unes dates que concentren moltes compres, no falten promocions -algunes puntual com el Black Friday-, i els comerços no s'estan d'aprofitar-ho. Amb aquestes imatges vull reflexionar al voltant de **les facilitats** pel que fa a horaris, per anar al centre comercial a passejar, menjar o comprar.

Unes escales mecàniques sempre conviden a badar, i si al costat hi tenim un arbre de 20 metres podem quedar bocabadats. Un arbre de Nadal de grans dimensions que amaga (o protegeix) un naixement. Les dues imatges de les escales m'agradaria que em servissin per tractar **la tradició**. Hi haurà persones a qui un aparador en concret no desperti cap interès, o que fins i tot no li agradi. Tot i estar ben estudiats, no poden agradar a tothom. Situar una imatge de dues persones a l'aparador pot ser més cridaner que un maniquí, i

en tot cas permet de jugar amb la mida, una lleu ampliació potencia l'**efecte atracció-repuls**a.

Les famílies, si van amb menuts, tenen la possibilitat de deixar-los en zona condicionada i vigilada. Potser els acompanyants volen fer alguna compra, o creuen que el petit s'ho passarà millor al parc que de botiga en botiga. Si l'adult vol, hi ha també una zona on pot portar el menut perquè pugi a les atraccions. Amb les dues darreres imatges voldria reflexionar al voltant de l'**encapsulament infantil**.

Anàlisi del cas empíric

Partint de la definició de identitat cultural,

La identitat cultural és la identitat o sentiment de pertinença a un grup. Forma part de l'auto-concepció i autopercepció d'una persona i està relacionada amb la nacionalitat, l'ètnia, la religió, la classe social, la generació, la localitat o qualsevol tipus de grup social que tingui una cultura diferenciada. D'aquesta manera, la identitat cultural és característica tant de l'individu com del grup de membres idènticament culturals que comparteixen la mateixa identitat cultural o l'educació. (Ennaji; 2005)

Em proposo de fer una revisió de la galeria d'imatges en base a les lectures proposades. Intentaré mostrar com els processos de creació d'identitat cultural individual i grupal, en base a diferents aproximacions teòriques però sobretot amb l'autor amb qui m'he sentit més identificat llegint-lo i amb qui comparteixo la visió de la realitat que jo percebo, Bauman.

Aproximació teòrica

A continuació citaré parts de les lectures, intentant marcar una línia reflexiva per fer posteriorment l'interpretació de la galeria. L'autor amb més pes específic, i que marcarà el treball és Bauman.

Llenguatge constructivista

El llenguatge constructivista ens permet posar l'atenció a la construcció social de la realitat. Les realitats socials poden ser percebudes com construccions històriques i quotidianes, dels actors individuals i col·lectius.

La historicidad constituye un referente fundamental en los trabajos con la tonalidad constructivista. En los procesos históricos, las realidades sociales son simultáneamente objetivadas e interiorizadas. Por una parte remiten a mundos objetivados, por otra se inscriben en mundos subjetivados y interiorizados, constituidos, especialmente, por formas de sensibilidad, percepción, representación y conocimiento. (Corcuff, 2013:29)

Societats holistes vs societats individualistes

Formem part d'una col·lectivitat, som éssers socials pels que el moment dels peregrins (ascetes) ja ha passat.

En esa tierra, comúnmente llamada sociedad moderna, el peregrinaje ya no es la elección de un modo de vida; [...] Al ser peregrinos, podemos hacer más que caminar: podemos caminar *hacia*. Podemos mirar atrás, contemplar las huellas de nuestros pies en la arena y verlas como un camino. (Bauman 2003:46)

Ara ens movem mirant per on hem passat, aprendre i modificar el present. La individualitat pren rellevància, però sense deslligar-les d'allò comú, i aquest comú segons els orígens pot ser ben diferent. La cultura i la tradició, continuen sent-hi, però han perdut influència, ara valors com la llibertat i la igualtat modelen en major mesura la individualitat.

Las primeras [sociedades holistas], tradicionales, la sociedad es en conjunto, conforme a una lógica jerárquica. Los individuos empíricos son dependientes de un todo. Las segundas [individualistas], modernas; unidades individuales alrededor de valores de libertad y igualdad. (Corcuff 2013)

Contradicció capital / individualitat

Tanmateix aquest individualisme, fomentat per un desig irrefrenable (i sovint inconscient) de tenir (i ser) més, en societats occidentals tendeix a consumir (bens materials, cultura, fins i tot, i com a valor més preuat, temps. Vegem que com ens ho assenyala Corcuff

(2006b) «El neocapitalismo cuando estimula - consumo masivo- los deseos de individualidad, incrementaría las frustraciones».

Vegem com també Bauman fa esment a la necessitat de canvi, moviment, alternança, per mantenir una identitat variable.

Toda demora, incluida la «demora de gratificación», pierde su significado; no queda ninguna flecha del tiempo para medirla. Y de ese modo la dificultad ya no es cómo descubrir, inventar, construir, armar (e incluso comprar) una identidad, sino cómo impedir que esta se nos pegue. (Bauman 2003:50)

Identitats fragmentades i fracturades

Hi ha una discontinuïtat intrínseca en la formació de la identitat, en un constant procés de canvi i transformació.

[...] las identidades nunca se unifican y, en los tiempos de la modernidad tardía, están cada vez más fragmentadas y fracturadas; nunca son singulares, sino construidas de múltiples maneras a través de discursos, prácticas y posiciones diferentes, a menudo cruzados y antagónicos. Están sujetas a una historización radical, y en un constante proceso de cambio y transformación. (Hall 2003:17)

Ara més que mai, és *allò* en el que podem convertir-nos el que en major mesura conforma la identitat, com he dit més amunt, la tradicionalitat, la revisió introspectiva – centrada en el passat-, han deixat lloc a la representació més que en base al passat, projectada en el futur.

Las identidades tienen que ver con las cuestiones referidas al uso de los recursos de la historia, la lengua y la cultura en el proceso de devenir y no de ser; no «quienes somos» o «de dónde venimos» sino en que podríamos convertirnos, cómo nos han representado y cómo antaño ello al modo como podríamos representarnos. Las identidades, en consecuencia, se constituyen dentro de la representación y fuera de ella. (Hall 2003:18)

Sense deixar de fer (re)interpretacions,

Las identificaciones nunca se construyen plena y definitivamente; se reconstruyen de manera incesante y, por eso, están sujetas a la volátil lógica de la reiterabilidad. Son lo que se ordena,

consolida, recorta e impregna constantement y, a veces, se ve forzado a ceder el paso. (Butler 1993:105)

Identitat postmoderna

Arribats a Bauman, es pot fer una revisió de la identitat, la creació d'aquesta avui en ple s.XXI. És difícil – i al mateix temps s'evita- determinar la identitat en un lloc, avui el temps (la) mou.

Si el «problema *moderno* de la identidad» era cómo construirla y mantenerla sólida y estable, el «problema *posmoderno* de la identidad» es en lo fundamental cómo evitar la fijación y mantener vigentes las opciones. (Bauman 2003:40)

I és precisament aquesta indeterminació la característica,

El significado de la identidad, señala Christopher Lasch, «se refiere tanto a las personas como a las cosas. En la sociedad moderna, unas y otras perdieron su solidez, su carácter definido y su continuidad». Un mundo construido con objetos duraderos fue reemplazado «por productos descartables destinados a una obsolescencia inmediata». En este mundo, «las identidades pueden adoptarse y descartarse como un cambio de ropa». (Lasch 1985)

Així la identitat cultural, pot convergir amb una fluïdesa d'identitats culturals, a una de col·lectiva. Si la tradició perd pes per deixar lloc a la immediatesa, allò perdurable ja *no té valor*, el que té valor avui no sabem si en tindrà demà. També en el pla material,

La principal estrategia de la vida como peregrinaje, de la vida como construcción de la identidad, era «ahorrar para el futuro», però ahorrar par el futuro sólo tenía sentido como estrategia si uno podía estar seguro de que ese futuro recompensaría los ahorros con intereses y de que la bonificación, una vez acumulada, no sería retirada. (Bauman 2003:48)

Al marge de la cultura i la tradició, la identitat del s.XXI, segons Bauman, es pot caracteritzar per 4 figures, que succeeixen el peregrí. Les quatre, estan imbricades en diferents proporcions, en unes persones potser ressaltava una, en d'altres alguna hi falta.

Els successors del peregrí

En primer lloc ens menciona **el passejant**, figura que ha emergit sobretot en el bullici de les ciutats,

En su significado original, «paseo» [«mall»] se refería a los espacios para las caminatas. Ahora, la mayoría de los paseos son paseos *de compras* [shopping malls], espacios para pasear mientras se compra y para comprar mientras se pasea. [...] en los paseos de compras, en la vida como comprar para pasear y pasear para comprar, la dependencia se disuelve en la libertad y la libertad busca la dependencia. (Bauman 2003:55)

El vagabund, la segona de les identitats, ha sortit de la marginalitat convertint-se en una de les identitats més cobejades. Aquí i ara, com a base de les decisions.

No sabemos adónde irá a continuación, porque él mismo no lo sabe ni se preocupa mucho por ello. El vagabundo no tiene un itinerario anticipado: su trayectoria se arma fragmento a fragmento, de a uno por vez. [...] El vagabundo decide qué rumbo tomar cuando llega a una encrucijada; elige su próxima estadía leyendo los nombres de los carteles del camino. (Bauman 2003:57)

Si hi ha una vessant de la identitat del s.XXI – si l’entensem com a imbricació de les quatre-, que vol, busca el moviment és la **del turista**. És en el moviment que té la seva raó de ser.

El turista se mueve *con una finalidad* (o eso cree). Sus movimientos son ante todo «a fin de», y sólo secundariamente (en el mejor de los casos) «debido a». La finalidad es una nueva experiencia; el turista es un buscador consciente y sistemático de experiencia, de una nueva y diferente, de la experiencia de la diferencia y la novedad, cuando los gozos de lo conocido se desgastan y dejan de atraer. Bauman (2003:59)

Finalment, el més agosarat, aquell pel que les diferències no són més que oportunitats per guanyar. I és guanyar el que el defineix; **el jugador**.

En la confrontación entre el jugador y el mundo no hay ni leyes ni ilegalidad, ni orden ni caos. Sólo están las jugadas, más o menos inteligentes, sagaces o tramposas, perspicaces o descaminadas. La cuestión es adivinar las del adversario y anticiparse a ellas, prevenirlas o apropiárselas: mantenerse «una jugada adelante». [...] El mundo del jugador es el mundo de los *riesgos*, la intuición, la toma de precauciones. (Bauman 2003:62)

El temps postmodern

Veiem doncs que el factor temps, és cabdal – si no ho ha estat sempre- per configurar aquestes quatre identitats.

No atarse al lugar. No casar la propia vida a una sola vocación. No jurar coherencia y lealtad a nada ni a nadie. No *controlar* el futuro, sino *negarse a hipotecarlo*. [...] Prohibir al pasado pesar sobre el presente. En síntesis, amputar el presente en ambos extremos, cercenarlo de la historia, abolir el tiempo en cualquier otra forma que no sea la de una colección insípida o una secuencia arbitraria de momentos presentes; un *presente continuo*. (Bauman 2003:50)

Les relacions humanes postmodernes

Per acabar amb aquest repàs teòric de Bauman i tancar també els comentaris a les lectures, val a dir que les quatre identitats, com ja he dit fortament (o no) entrelaçades, també ens imposen distàncies.

Todas [las cuatro estrategias] favorecen y propician la existencia de una distancia entre el individuo y el Otro y postulan a este, en esencia, como el objeto de una evaluación estética y no moral: como una cuestión de gusto, no de responsabilidad. (Bauman 2003:65)

Interpretació del cas empíric

Pel que fa a l'**artificialitat i desnaturalització**, la construcció social de la realitat – llenguatge constructivista-, ens permet jugar amb la deslocalització. A vegades sota el prisma de la objectivitat, d'altres de la subjectivitat, conformen la nostra realitat. Però estem immersos en una societat – occidental- individualista, on pren valor la independència de l'entorn i dels altres. Això dona lloc a identitats fragmentades i fracturades, com hem vist i que sota la interpretació de Bauman podem catalogar en quatre identitats (els successors del peregrí). Les quatre ens marquen una distància en les relacions humanes (sovint volguda), hi ha més estètica que moral. La fredor i neutralitat són característiques de les dues imatges que volen representar aquest aspecte.

Hi ha un tret característic, tant de les identitats individuals com de les grupals, **les facilitats**, que ens proporciona el món postmodern, evadir-nos i al mateix temps reafirmar la nostra individualitat, al marge de la cultura pròpia, en col·lectivitat. I sense parar atenció

al temps, en tot cas, mirant-lo referenciat al futur. Tenim en les dues imatges marcats dies laborables que es treballa, o sigui oberts perquè el passejant vingui, el turista compri i el vagabund se senti com si fos a aquella casa que no té. I mentrestant el jugador fa negoci.

No falta en una gran superfície **la tradició**. Perquè la tradició ven. La tradició, sempre i quan sigui interessant, ven.

«los objetos y contenidos son ahora indiferentes. La única cuestión válida es si son "interesantes"», Lyotard (1996). El mundo se convierte en el agrupamiento de objetos potencialmente interesantes, y la tarea consiste en exprimirles la mayor cantidad de interés que puedan ofrecer. (Bauman 2003:66)

Si amb la construcció social de la realitat donem valor a les icones, quan aquestes porten associat un capital més valor tindran. Les imatges de l'arbre, gran perquè sí, per una banda són icòniques d'una tradició cultural – nadalenca-, però també susciten festius, regals, compres, oci. Valors que conformen identitats fragmentades, o que fragmenten – fracturen- identitats, per un període molt concret, molt localitzades en el temps.

En el juego de la vida de los consumidores posmodernos, las reglas cambian durante su desarrollo. Por lo tanto, la estrategia sensata es hacer que cada partida sea corta, de modo que un juego de la vida jugado con sensteza exige la división de una gran partida general, con enormes apuestas, en una serie de juegos breves y limitados con apuestas pequeñas. (Bauman 2003:50)

Si provem de llegir la identitat que pretenen transmetre els aparadors segurament va lligada al temps postmodern. Amb la imatge de les dues figures, voldria fer notar allò efímer, canviant, en la mesura del possible lligat al moment present però no ancorat. **Les atraccions**, reclams, són individuals, cada individu sentirà més o menys afinitat per allò – i la manera amb que- se li mostra. Independentment de la cultura, el passejant gaudirà mirant, el turista possiblement entrarà i comprarà, el vagabund entrarà, però no comprarà i el jugador continuarà fent caixa.

Finalment les imatges dels parcs infantils, són illes, espais delimitats. Podem veure un **encapsulament**, però també una fragmentació. Mentre els infants gaudeixen, per uns moments, nosaltres *fem/creem* individualitat, potser acompanyats.

El resultado global es la *fragmentación* del tiempo en *episodios*, cada uno de ellos amputando de su pasado y su futuro, cerrado en sí mismo y autónomo. El tiempo ya no es un río, sino una serie de lagunas y estanques. (Bauman 2003:52).

Conclusió

He procurat fer un (en)filament de la identitat cultural, individual i grupal, primer a partir d'un llenguatge constructivista, però amb les limitacions que això comporta. I és que el binomi objectivitat / subjectivitat, sense les relacions, no ens permet explicar la realitat tal i com l'entenem avui. Per això he introduït la col·lectivitat, calen les relacions per vestir les identitats de substància, sinó ens quedem en individualitats. Després he volgut fer notar que enfront del capitalisme, quan la individualitat en basa en gran mesura amb l'intercanvi de capital (material o no), hi el perill de caure en una necessitat permanent de satisfacció. Això pot comportar frustració, tret característic d'una societat capitalista immadura.

Com a pilar argumental del treball he volgut agafar Bauman. Tot i l'evident calat i actualitat que aquest text té, sense les contribucions de les altres lectures, la interpretació de la galeria fotogràfica hauria quedat encotillada. Corcouff (2013), amb la seva revisió històrica, m'ha donat perspectiva. També la lectura de Hall (2003), i en particular les referències que hi fa a Foucault (1970), Foucault (1972) i Butler (1993). He intentat plasmar aquesta profunditat en primer lloc dibuixant una línia argumental i a continuació fent notar com cada una de les fotografies evoca, o són interpretables, segons aquestes contribucions teòriques. Les quatre identitats que Bauman descriu al text són riques en detalls que permeten explorar la realitat que ens envolta, si ve a vegades una d'elles en destaca sovint és la barreja entre elles la que ens permet d'explicar (nos).

Quan anava fent les fotografies no tenia el tema escollit, va ser a posteriori. Amb el que vaig veure el dia de les fotografies, amb les lectures que havia fet. La idea era mostrar

com la creació i manteniment de la identitat cultural, en particular la individual però també a nivell grupal, va més enllà de cultures, valors i tradicions. La identificació que podem fer, i el sentit de pertinença a un grup per extensió, davant de determinats *incentius* com poden ser el temps, els rols identitaris o el capital abastable, pot diluir – sovint és així- la identitat cultural. Potser més encertat seria dir que s'enriqueix, a *la* identitat cal sumar-hi, és teixida, amb *les* identitats. La (re)convertim així en allò que ens permet, a estones, passejar, vagabundejar, fer el turista o jugar. I això si que ho farem en un entorn cultural determinat, però, nosaltres ja l'hem transcendit. Ens podem identificar amb un grup cultural més (occidental) o menys (català) gran, però fent-ho limitem les possibilitats d'explicar la realitat. Aquests grups sí que s'estan diluint conceptualment, potencialment perden força explicativa, però, i aquí hi ha el contrasentit, no pas demogràficament. Ara per ara, la població mundial, volgudament o no, s'explica per aquests relacions identitàries culturals.

Bibliografia

BAUMAN, Z. (2003) "De peregrino a turista, o una breve historia de la identidad" a HALL, S. – DU GAY, P. (comp.) *Cuestiones de identidad cultural*. Buenos Aires. Amorrurtu Editores.

BUTLER, J. (1993) *Bodies That Matter*, Londres: Routledge. [Cuerpos que importan, Buenos Aires: Paidós, 2003]

CORCUFF, P. (2006-b) « *Sous-commandant Marcos, une fragilité radicale* », in Chiara Bonfiglioli et Sebastien Budgen (éds.), *La planète altermondialiste*, Paris, Textuel, collection « La Discorde », pp.149-160.

CORCUFF, P. (2013) *Las nuevas sociologías. Principales corrientes y debates, 1980-2010*. Madrid. Editorial Siglo XXI.

ENNAJI, M. (2005) *Multilingualism, Cultural Identity, and Education in Morocco*, Springer Science & Business Media, 2005, pp.19-23.

FOUCAULT, M. (1970) *The Order of Things*, Londres: Tavistock. [*Las palabras de las cosas. Una arqueología de las ciencias humanas*, México: Siglo XXI, 1968.]

-
- FOUCAULT, M. (1972) , Londres: Tavistock. [*La arqueología del saber*, México: Siglo XXI, 1972.]
- HALL, S. – BAUMAN, Z. (2003) “Introducción: ¿quién necesita identidad?” a HALL, S. – DU GAY, P. (comp.) *Cuestiones de identidad cultural*. Buenos Aires. Amorrurtu Editores.
- HEATH, S. (1981) *Questions of Cinema*, Basingstoke: Macmillan.
- LAHIRE, B. (2004). *El hombre plural*. Bellaterra, Barcelona.
- LASCH, C. (1985) *The Minimal Self: Psychic Survival in Troubled Times*, Londres: Pan Books.
- LYOTARD, J.-F. (1993) *Moralités postmodernes*, París: Galilée. [Moralidades posmodernas, Madrid: Tecnos, 1996.]
- SENNETT, R. (1993) *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*, Londres: Faber and Faber.